

SZÁNTÓ JUDIT

Japán szalon, magyarokkal

Simonffy András darabja a Tháliában

Felemás, inkább középszerűre sikerült darab, gyenge előadásban. Az ember jobbra csak unatkozni, ami színházi hétköznapijainkban igazán megszokott nézői élmény, ha nem fogná el ugyanakkor valami indulatos szomorúság is: megmeglendülő, aztán ismét visszatörpítő új drámaírásunkban hány jelentős vállal-

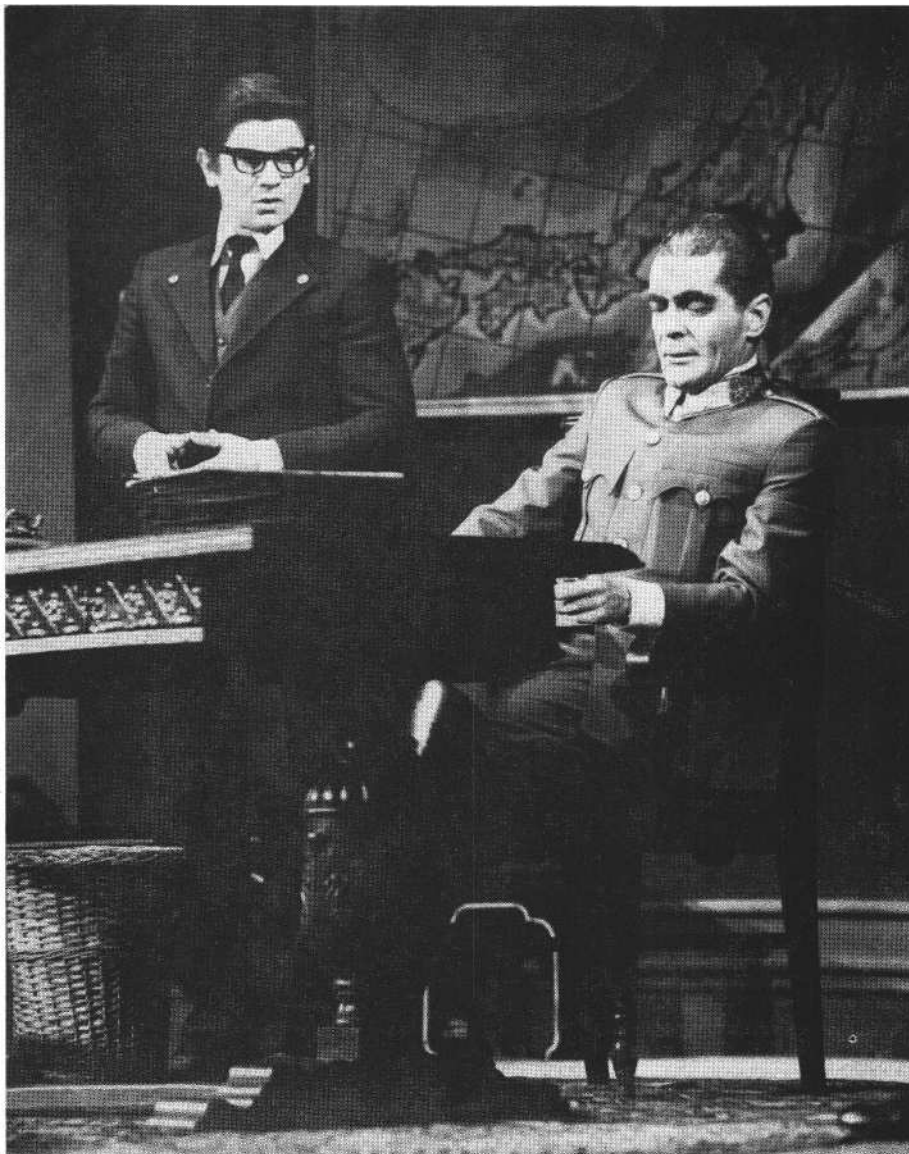
kozás, hány ígéretes írói szándék sikkadt már el, megfelelő dramaturgiai-rendezői segítség híján. Papíron vannak hívei a félkész termékek színpadra engedésének: hadd tanuljon az író saját hibáiból! Magam nem osztom ezt az álláspontot; amennyire ráfér közönségünkre, hogy színvonalas, ám szokatlan hangú alkotásokat „próbáljanak ki” rajta, annyira ellenzem, hogy a művészi minőség rovására kísérletezzenek a nézővel (s állítsák kínos helyzet elé a színészeket). A színházak azonban, úgy tűnik, nem elvi okokból lökdösik ki a rivalda elé a félkész műveket, hanem inkább igénytelenségből, kényelemből, esetleg az ítélőképesség fogyatékossága okán. Aztán jön a

kritika, elveri a port az írón, akit, ha igazán drámaírónak termett, nem kárpótol az esetleges (bár akkor se reális) közönségsiker sem; kedveszegetten magába húzódik, és szaporítja a félbemaradt drámaírói pályák tekintélyes számát. Elvégre, Juvenalis mondását a XX. század végére adaptálva: napjainkban mi sem könnyebb, mint drámát *nem* írni!

Simonffy András első darabjában nagy lendületet vett. Modelldrámát akart írni a történelmünkben oly tipikus helyzetről: az uralkodó osztály vezetéképtelenségéről, a nagy lehetőségek krónikus elszalajtásáról, saját szavaival, „örökös elkészttségünkről”. Persze a magyar történelem olyan egységes szövevénye a tragikus konstellációknak, hogy az adott pillanat lehetőségei mindig csak relatívak; a XVI. században a törököt egy új Mátyás sem tudta volna megállítani, 1944-ben egy sokkal rátermettebb vezető garnitúra sem háríthatta volna már el a német megszállást, a nyilas puccsot, a nemzeti katasztrófát. Csakhogy, másfelől, az adott pillanatban mégis azok az emberek álltak a nemzet élén, akiket épp a megelőző évtizedek mulasztásai, bűnei termeltek ki. Minden nemzeti katasztrófánk alkalmával korszakokért kellett lakolni, és így, gyászos szerencsénkre, megvan a művészi lehetőség az egyes pillanatok modellként való kiemelésére, a pillanatnyi konstelláció viszonylagos ki-merevítésére. A 44-es kiugrási kísérletek például valóban kiváló alkalmat kínálnak erre a vállalkozásra, hiszen itt még az uralkodó osztály képviselői előtt volt bizonyos cselekvési tér, manipulációs lehetőség, amelynek kihasználásával legalább a becsületet menthették volna - ha igazán akarják. Kovács András új filmje, *az Októberi vasárnap* a legutolsó napot választja ki, amikor ez a cselekvési lehetőség a maga viszonylagosságában is még reális volt: a bűnös könnyelműséggel megtervezett, szükségképpen elvetélt kormányzói fordulat napját.

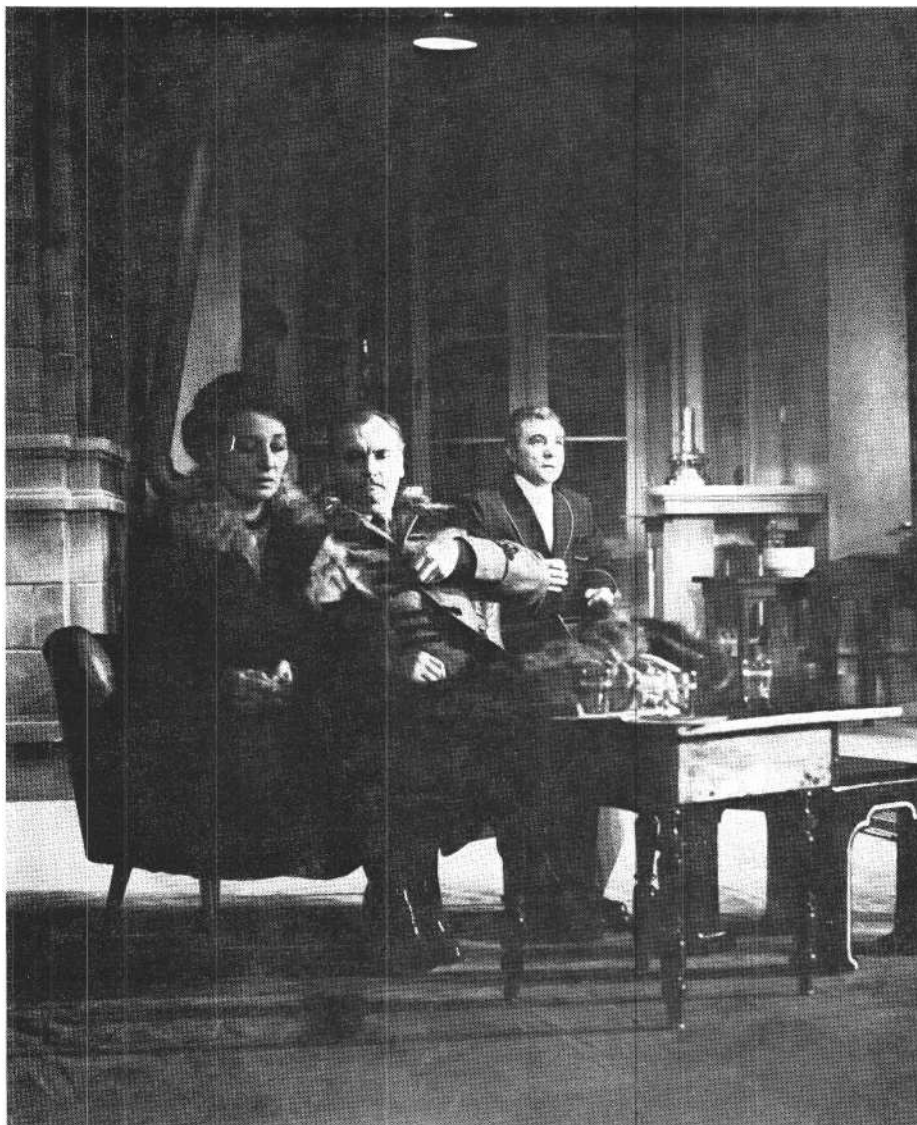
Simonffy András mintha már a szituációt is könnyelműen választaná meg. Drámája első negyedórájában kiderül, hogy a Moszkvában tárgyaló magyar fegyverszüneti bizottság légüres térben ágal: megbízójuk, a kormányzó a németek *foglya*, odahaza a hatalom a nyila-soké, s ők titkos megbízottakból törvényen kívül helyezett földönfutókká váltak. Olyan helyzet ez, amely a Faraghoéknál sokkal rátermettebb vezetők számára is visszássá válnék, és bizonyos mértékig felmentést ad minden további,

Simonffy András: A japán szalon (Thália Színház). Harsányi Gábor (Kiss követségi titkár) és Mécs Károly (Faragho vezéreztetés)

kapkodó, ésszerűtlen, irreális gesztusra. A tárgyalópartnertől, adott esetben a szovjet kormánytól pedig igazából nem is várható el más reagálás, mint hogy részvevő méltányossággal gondoskodják az immár semmiféle tényleges hatalommal nem rendelkező küldöttek kosztjáról-kvartélyáról. Hogy a delegáció helyzete lényegében önhibáján kívül vált komikussá és képtelenné, azt jól mutatja Estókh őrnagy szereplése. Ez a figura, aki az íróhoz, a kritikákban publikált családi vonatkozások okán is, különösen közel áll, egykettőre ugyanolyan szánandóan abszurd figurává válik, mint tisztársai, sőt, naivitásában, tőlük való különbözőségének makacs hangoztatásában még groteszkebb is azoknál. Vele tudniillik ugyanaz történt, mint Faraghoékkal: az ő megbízóit, Bajcsy-Zsilinszkyt, Kiss Jánost és társait is elsöpörték a fasiszták, és így, önhibáján kívül, de annál egyértelműbben ő is elveszti potenciális tárgyalópartneri fedezetét és súlyát. Az az érve, hogy a magyar népet háta mögött érzi, az adott esetben csak üres szólam, és a derék őrnagy politikai érzékét is kompromittálja. (Szív-szorító látvány egyébként, ahogy a szolnoki Albee-előadáson oly emlékezetes remeklést nyújtó Végvári Tamás összeszorított szájjal küszködik a szerep koncepciótlanságával, írói ellépezés és írói megvalósítás feloldatlan konfliktusával.)

Simonffy tehát eleve egy meglehetősen drámaiatlan helyzetbe állította szereplőit, ez azonban még határozott írói koncepció alapjául is szolgálhatott volna: a kiküldetés immár teljes irrealitása a végsőkig fokozhatná a kiküldöttek totális alkalmatlanságának benyomását. El-végre épp a második világháborúban, de azután is, éltek már emigráns politikusok a Faraghoékénál sokkal reménytelenebb helyzetben is (lásd épp napjainkban Khomeini ayatollahot!), és még mindig nyitva volt számukra két út emberi méltóságuk megőrzésére és politikusi alkalmasságuk bizonyítására: vagy hosszabb-rövidebb időre félreálltak, alámerültek az ismeretlenségbe, vagy, esetleg egyidejűleg, hosszú távú politikával készítettek elő a majdani visszatérést. Itt már világos Simonffy álláspontja: Farago és társai egyik utat sem választották, hanem tovább szótték teljesen irreális kombinációikat, az úri Magyarország viszonylagos épségben való átmentéséről. Ez a beállítás természetesen jogosult és igaz, csak épp ez a meccs immár tét és partner nélkül folyik, egy bárhol elkezdhető és

Vörös János vezérezredes (Kautzky József) és felesége (Sütő Irén), valamint Dálnoki Miklós Béla (Bitskey Tibor) A japán szalonban (Iklády László felvételei)

bárhol abbahagyható színpadi állóképsorozat formájában. Ha Szomorjev, a szovjet politikus és az emigráns magyar kommunisták a darab bármely korábbi pontján lépnének be, ott érne véget a darab - márpedig hogy mikor lépnek be, az csak rajtuk (pontosabban az író önkényes döntésén) múlik. Így hát ami belépésükig történik, csak elnyújtott és egyre öncélúbbá váló leleplezés, ami gondolkodó néző számára aligha gerjeszthet feszültséget.

Talán kitűnt: távolról sem állítom, hogy Faragoék helyzete drámailag nem lenne értékesíthető. Azt mondom: a hagyományos társalgási dráma konvenciórendszerén belül ez a szituáció semmit sem ér, márpedig Simonffy túlnyomó-

részt ezt a konvenciórendszert használja. Az anyagból lehetett volna dokumentumdrámát is írni, bár nem vagyok benne bizonyos, hogy a 44-es eseményeknek épp ez a szakasza e műfajban termékenyebbnek bizonyulna; Simonffy azonban nem dokumentumjátékot írt, hanem jellegzetes drámai „fiction-t, olyannyira, hogy az egyetlen tényleges dokumentumbetét, Malinovszkij és Sztálin telefonbeszélgetése, minden önmagában vett érdekességében is, szervetlenül lóg ki a darabból. Az azonban bizonyos, hogy az anyag igen alkalmas groteszk, parodisztikus feldolgozásra, melyben, mint már utaltam rá, a helyzet sajátos irrealitása is dramaturgiai erőnné válnék, kiemelve a politikusi garnitúra abszolút életkép-

telenségét. A japán szalon kitűnő címe lehetett volna egy ilyen drámának, hiszen szinte megelőlegezi a színpadon lát-ható tényészet „egzotikumát”, bizarrságát, a valóságtól való teljes idegenségét.

A címválasztás persze csakúgy, mint a műfaji megjelölés, - „ironikus történelmi játék két részben - arra utal, hogy Simonffy érezte az anyagnak ezt a követelését, és egyes mozzanatokban, például a kitűnően megoldott Miklós-napi előkészületekben, engedett is neki. Ugyancsak szellemesen érvényesül az ironia olyankor, mikor a reális hatalmat és reális lehetőségeket kézben tartó szovjet fél konfrontálódik egy-egy percre a japán szalon lakóival; ilyenkor az erőviszonyok groteszk egyenlőtlensége pompás és mulatságos színpadi pillanatokot teremt, épp azért, mert a magyar csoportnak láthatóan fogalma sincs erről az egyenlőtlenségről. De ezt az ábrázolási módot az író csak egyes pillanatokban tudja megvalósítani. A dráma szövetét túlnyomórészt a magyar katonatisztek és követségi tisztviselők terjedős bemutatása alkotja, a leghagyományosabb jellemábrázolási és társalgási klisék alapján; Faragho, a maga snájdig cinizmusával, Kiss Pali, a maga hebehurgya oktondiségével, Miklós Béla, a maga káundká korlátoltságával vagy Vörösne Lüszi, a maga Zserbó-bóból szalajtott karikatúraszerűségével százezstendős irodalmi sablonok felöntései, hosszadalmas vitáik pedig, bármily kulturáltan és hihetően vannak megírva, sem újszerűséggel, sem drámai dinamikával nem lepnek meg. Mindenesetre: kár a japán kulisszákért. Ennek a poros honi realizmusnak nem volt szüksége egzotikus staffázsra, ezek a figurák éppoly ott-honosan mozognának a budai vár valamelyik palotájában vagy egy sablonosan berendezett moszkvai hotelszobában is.

További problémaként megemlítendő még: bár a szovjet tárgyalók időnkénti megjelenései nyújtják a dráma legsikerültebb, legtalálhatóbb hangvételű mozzanatait, e közbelépések dramaturgiai funkciója és motiváltsága nem elég világos. A nyilas hatalomátvétel után nyilván a szovjet kormány sem tekintette már Faraghoékat reális partnernek, nem egész érthető hát, miért tulajdonítanak további állásfoglalásaiknak még diplomáciai súlyt, és miért érdemesítik őket például arra, hogy egy magyarul tudó tiszttel figyeltessek beszélgetéseiket? (A pillanat, amelyben Sztolceva hadnagy leleplezi magyar nyelvtudását, felvonásvégnek ugyan hatásos, de időzítésének oka meglehetősen

homályos.) Az „ellencselekvés” vonala tehát igencsak szaggatott; így például Taraszcsenko ezredes kedélyes, elnéző jóindulata és Szomorjev rideg, már-már ellenséges magatartása között indokolatlanul nagy a szakadék. A taktika dramaturgiai logikája hézagos maradt.

Nem kellően tisztázott az emigráns kommunista politikusok színre küldése sem. Elismerem, hogy itt kényes kérdésekről van szó, érintésük azonban önmagában még nem érdem, sőt, parancsoló erővel kötelez a végiggondolásra. Meggyőződésem, hogy ha Simonffy következetesebben valósítja meg az anyaghoz illő hangvételt, sokkal könnyebben hozzá tudott volna férni ehhez a komplexushoz is. Így ugyanis furcsa bosszút áll a színmű empátián alapuló vagy legalábbis az empátiát is mozgósító realizmusa. Az utolsó jelenet hatása zavaróan többértelművé válik; a néző már-már rokonszenvet érez a színesen és sokoldalúan jellemzett s kétségkívül kutyaszorítóba került szereplők iránt, akiket az utolsó percben rajtaütésszerűen állít kész tények elé két, a hazai valóságtól szemmel láthatóan legalábbis épp olyan idegen, arc nélküli, rideg hivatalnokfigura. Márpedig ez a hatás, akárhogy is vesszük, mégsem felel meg a helyzet pontos diagnózisának. Valahol ebben a jelenet-ben vélem egyébként felfedezni az okok-nak azt a „magzatállapotát”, melyről műve előszavában az író beszél, utalva arra, hogy ez az 1944-es pillanat már „a későbbi koncepciók perék, 1956” árnyékát is előrevetíti. Milyen izgalmas téma lenne ez, milyen jó lenne végre hallani és beszélni róla! Am Simonffy a képletnek csak egyes elemeit villantja fel, a kaleidoszkóp módszerével: esetlegesen összeválogatva és találmokra összerázva. Sapienti sat? Nem hiszem. Kevesen vannak a nézőtérben a sapiensek.

*

A Thália Színház előadása nem emelte meg a szöveget, inkább még hangsúlyosabbá tette fogyatékoságait. Ha már az előzetes dramaturgiai munka elmaradt, és a színház nem ösztökélte az írókat az anyag és az anyag kezelése közötti összhang megvalósítására, úgy legalább a rendezés próbálkozhatott volna valamiféle atmoszferikus-hangvételbeli transzponálással. Már a pusztá húzás is javíthatott volna a dráma arányain, kiiktathatta volna a dialógus esetlegességeit. Ehelyett a jellegtelen, naturalista díszletben ízes-tempós naturalista játék zajlik, a filmvásznon és a

színpadokon oly sokszor látott úri muri egy meglehetősen fantáziátlan változata. Mintha a rendező munkája a rendelkezőpróbák után abbamaradt volna, hogy a többiről a színészek bevált rutinja gondoskodjék: ki-ki pontosan olyan, mint évek hosszú sora alatt bármikor. A vezető színészek most is több figyelmet parancsolnak, kevés erőfeszítéssel. Harsányi Gábor, ez a hajdan elemi tehetségként berobbant, viharzóan eredeti színész most lagymatagon nyitogatja a humor csapjait; tudja, hogy a „kangörccs” különösebb színészi hozzájárulás nélkül is éppoly biztos forrása a beidegzett néző-téri jókedvnek, akár az alkoholizálás, hát minek fárasssa magát? Mécs Károly, az előadás legjobb alakítását nyújtva, a daliás cinizmust szállítja, Sütő Irén a madáragyú dáma allűrjeit; némi feszültséget csak Bitskey Tibor játéka hoz. Bitskey ugyanis alkatilag nem tudja elhíttetni a törődött, szenilisen zsémbelődő generálist, és így a néző meglepetésre számít: előbb-utóbb csak előbukkan a figurának az az igazi arca, amely miatt a szerepet épp Bitskeyre bízták. A meglepetés persze elmarad, és megmarad a szereposztás kérdőjele.

*

Simonffy Andrásban egy nemzeti dráma gondolata motoszkált. Sajnos ez leginkább a dráma bevezetőjéből derül ki, maga a szöveg csak egyes pontokon cseng össze ezzel a szándékkal. Jó lenne, ha a kudarcot sem az író, sem a színház - a Thália Színház és a magyar színház - nem tekintené magánügynek, amely fölött könnyebben-nehezebben, de minden-esetre az egyéni reagálás szintjén lehet napirendre térni. Az új magyar dráma közösségi ügy, és közösségi felelősség-érzettel is jár, mind az írók, mind a szín-házak vonatkozásában. Ez a kölcsönös, személyes és kollektív felelősségérzet, remélem, meggátolja, hogy az elhivatott-nak látszó szerző sértődötten szakítson a műfajjal; de azt is, hogy a jövőben kevesebbel beérje, mint amit mondani akar.

Simonffy András: A japán szalon (Thália Színház)

Művészeti vezető: Kazimir Károly. Rendező: Kövály Katalin. Zenei vezető: Prokópius Imre. A díszleteket és a jelmezeket tervezte: Makai Péter m. v. Zene: Bartók Béla.

Szereplők: Bitskey Tibor, Mécs Károly, Kautzky József, Sütő Irén, Tándor Lajos, Harsányi Gábor, Buss Gyula, Végvári Tamás, Verebes Károly, Polónyi Gyöngyi, Szirtes Adám, Gálvölgyi János, Mikó István, Lengyel Erzsi,